

Ondo bizitzearen adierazleak elkarlanean sortzeko proposamena

A proposal to colavorative constructions of well being indicators

Nerea Zuluaga Mauri • zuluagamauri@gmail.com

UNIVERSIDAD DEL PAÍS VASCO/EUSKAL HERRIKO UNIBERTSITATEA
(UPV/EHU)

Jasotze-data: 2020/02/13
Onartze-data: 2019/04/14

Laburpena

Sistema patriarkal, neoliberal eta kolonialistak naturari eta pertsonen bizi kalitateari eragindako kalteak zenbaezinak bihurtu dira. Baina garapenaren norabidea aldatu nahian eta paradigma berri baten baitan garatzen diren praktika eta teoriak asko dira. Hego globalean garaturiko, eta bereziki, jatorrizko herrietan sortu eta mantendutako ezagutzei erreparatuko ezker, Ondo Bizitzearen paradigma aldaketa aurkitzen dugu, garapen kapitalistarekin izandako konfrontazio eta erresistentziatik garaturiko kritika sakona eta mundua ulertzeko bestelako ikuspegi bat eskaintzen dituen. Ekologismotik datorren ekodependentzia ideiarekin eta feminismoak proposatutako interdependentzien teoria eta praktikekin bat etortzeaz gain, bizitza soziala antolatzerako orduan espiritualtasunari ematem dion zentraltasuna azpimarratuko genuke.

Gainera, Ondo Bizitzearen dimentsio «izkutuenak» neurtzeko edo ikustarazteko adierazleak sortzeko Max Neefek (1977) giza garapenaren teoriari egindako ekarpen bat izan nahi dugu kontuan. Izan ere, pertsonen eta komunitateen Ongi Bizitzerako ezinbestekoak diren, aisia, afektua, zaintza, identitatea edota parte hartzea agertzen zaizkigu lehen aldiz garapenaren adierazle bezala, eta gainera, beharrianok, tokiko errealitate bakoitzean modu ezberdin eta anitzetara asetuko dira. Horregatik, Bizitza horren adierazleak tokiko errealitatean bertan eraikitzearen beharra azpimarratzen du. Alegia, talde edo komunitatearekin prozesu parte hartzaile bat abiaraziko litzateke. Era honetara, bizitza hobea horren definizioan aurrera egiteko tresna praktikoa bat aurkezten zaigu, praxia eta teoria uztartzen dituen.

Hitz-gakoak: Ondo Bizitza, feminismoa, adierazle berriak, ezagutzen arteko elkarriketa.

Abstract

The damage that the patriarchal, neoliberal and colonialist system caused to nature and the quality of life of people, have become irreparable. But there are many practices and theories that develop in the direction of a new paradigm. If we take into account the emergence of globally developed South America, and especially the native countries, we find the paradigm of Well Being, a deep criticism of capitalist development and a different vision of understanding the world.

In addition, Max Neef (1977) wants to be a contributor to the development of human development with the indicators for measuring or displaying the «hidden» dimensions of Well Being. In fact, people, communities and communities are essential for the right to life, entertainment, affection, liking, identity, or participation as a development indicator, as the needs of each local reality will be met in different and varied ways. That's why it stresses the need to build the indicator of life in local reality. That is, a participatory process with a group or community would start. Thus, we present a practical tool to advance the definition of a better life, combining praxis and theory.

Keywords: Well being, feminism, new indicators, dialogue of knowledge.

1. SARRERA

Nunca construiremos, en cualquier caso, un mundo perfecto.
Y conviene que lo sepamos.

(Carlos Taibo, 2015)

Zibilizazio eredia krisian (Lander, 2009) dagoen honetan, gizakiak munduaren norabidea norantz zuzendu duen galdetza komeni da. Galdera etiko honen garrantzia, ahaztu egin dugula dirudi baina galdera hau, ordea, galdera zaharra eta beharrezkoa da. Ipar Globalean, kapitalismoak eragindako elikadura krisiaren, krisi energetikoaren, politikoaren, ekologikoaren, desberdintasunen areagotzearen edota kulturaren homogeneizazioaren ondorioz, paradigma alternatiboen bilaketa areagotu egin da. Testuinguru honetan kokatu behar ditugu, Ekonomia Feministaren ekarpenak, Desazkundera, Ekonomia Sozial eta Solidarioa edo Giza Garapen Integralaren proposamenak. Hego Globalean, ordea, sistema suntsitzailearen ondorio latzenak pairatzen dituzten bitartean, Dekolonialismoa, Feminismo dekoloniala, Postgarapena edota Ondo Bizitzea aipatu ditzakegu besteak beste.

Artikulu honek, testuinguru desberdinetan sortutako korrante, mugimendu eta teorien arteko elkarriketa baten bidez, Ondo Bizitzeko beharrezkoak ditugun aldagaien inguruan hausnartzeko proposamena dakar. Bereziki, alderdi emozional eta afektiboa, harreman interpertsonalak edota espiritualak antzematen saiatuko gara, garapen ekonomizistaren logikan izkutatuak egon baitira.

Baina lehenengo argitu dezagun Ondo Bizitzea ez dugula ulertuko kontzeptu homogeneizatzaile edo bakar gisa, Ondo Bizitze bakar bat sortzea ezinezkoa baita. Beraz, elkarbizitzaugariz osatutako Ondo Bizitzeetaz arituko gara, besteak beste, norbere buruarekin, komunitatearekin, beste komunitateekin eta naturarekin elkarbizitzeaz ari gara.

Ondo Bizitzeak, gainera, ez du garapenaren eredu alternatibo bat proposatzen, hori baino haratago doa; Ondo Bizitzeak, garapenarekin zerikusia duen edozein kontzeptu gainditzea proposatzen du. Esan beharra dago, Ondo Bizitzeak garapenaren inguruko hausnarketa etiko eta politikoei azken hamarkadetako ekarpen aberasgarriena egin diela, Abya Yalako hainbat lurraldetan garatzen hasi eta berehala hartu baitu mundu mailako oihartzuna.

2. MODERNITATEAREN GARAPEN IDEIAREN DESERAIKUNTZA

Garapena, hasteko, mundu mailan inposaturiko baina European sorturiko ongizate paradigma gisa definienezake. Jatorrizko herrietako ikuspegian, adibidez, kontzeptu hori ez da existitu ere egiten, beraz, garapenak zentzua du modernitatearen paradigma kulturele-

tik irakurri ezker. Hots, kontzeptu soil bat baino gehiago, gaur egunera arte iraungo duten bizimodu eta antolaketa sozialak dira (Giddens, 1990).

Gaur egungo europar kulturak, XVII-XVIII. mendeetan garatutako Ilustrazioa, Industria Iraultza, hazkunde ekonomikoa eta arrazionalismoa ditu oinarrian. Orduan, gizartea kontrolatu zitekeela pentsatuko zuten, guztiontzako askatasuna sortuko zela sinistuz. Gaur egun, printzipio horiek kolokan daude, ordea; gizartearen espektatibek eta errealitateak bat egiten ez dutelako. Labur esateko, «pertsonek txirotzeko, galerak sortzeko (gaitasunak, identitateak, baliabide naturalak), eskubide eta askatasunak mugatzeko eta desberdintasun eta desoreka berriak sortzeko fenomenoak bilakatu zen garapena» (Unceta, 2009: 55).

Enrique Dussel (1993) argentinarrak, bestalde, Modernizazioa Europaren indarkeriarekin (1492tik) lotzea proposatzen du, emantzipazio eta askatasunaren ideiekin baino gehiago, hartara, Lehenengo Modernizazioa eta Bigarren Modernizazioa (Industrializazioaren garaikoa) ezberdinduz. Era berean, boterearen kolonizazioaz (Quijano, 2007) hitz egingo dute autore batzuek, kolonizazio prozesua, dominazioa eta honen ondorioak independentzia eta deskolonizazio prozesuen ostean ere mantentzen direla argudiatuz. Modernizazioaren definizio dekolonialista honek, europarren irudikapenez gaindi, alderdi negatiboak ere aintzat hartzea dakar. Gauzatutako dominazioa, indarkeria, espropiazioa edota proiektu antropozentikoa dela kontuan izatea, alegia.

Ondorioz, 1960-70. hamarkadetan munduaren bi hemisferioetan, arlo askotan erakutsitako gaitasun-eza dela eta, garapenaren jatorria eta oinarria bera dudatan jartzen dituzten korranteak azaleratzen dira eta, besteak beste, BPGak estatu baten ongizate maila adierazteko dituen ezintasunak azaleratzen hasiko dira. Zentzu horretan, garapenaren inguruko gogoeta egiterakoan, dimentsio berriak kontuan hartuko dira, esaterako, gaitasun pertsonalen garapena, ingurumenaren jasangarritasuna edota genero arrakala. Hala ere, adierazle horiek ez dira nahikoa gizabanako eta komunitateen ongizatea adierazteko. Oraindik «garapenari zentsu historiko, humanizatzaile, holistiko eta transzendental ematea» (Carpio, 2010: 115) falta zaigu.

Honezkerok, hainbat dira ikuspegi ekonomizista murriztaileari egindako kritikak baina orokorrean, sistema kapitalistaren logikak eta neoliberalismoaren kulturak duen garapenaren ideiarekin hautsi behar dela defendatuko da sektore askotatik (mugimendu sozialak, akademia, enpresa sozialak...) eta mundu justuago, solidarioago, gizatiarrago eraikuntzan inoizko pentsalari eta ekintzaile gehien arituko dira lanean. Azken hamarkadetan, garapenaren diskurtso ofizialetik kanpo ere, kontzeptua bera kolokan jartzen duten teoria eta perspektibak garatu dira. Horien artean Ondo Bizitzeak eta Feminismoak dakarten bira epistemologikoa nabarmendu nahi da. Esan genezake, bada, garapenaren gaia berregituratze prozesu batean aurkitzen dela gaur egun eta bi korronte hauetarik egindako kritika sakonek asko hornitu dutela garapenari alternatibak sortzearen eztabaida.

3. JOSKETA TEORIKOA: ONDO BIZITZEA ETA FEMINISMOAREN EKARPENAK GARAPEN ALTERNATIBOEN DISKURTSOETAN

Zibilizazio krisiaren (Lander, 2009) irakurketa unidimentsionala (ekonomikoa, politikoa edo soziala) egin ordez, badira modernitatearen oinarri ontologiko, etiko eta epistemologikoak astintzen ari diren eragileak. Gaur egun bizitzaren zentzu humanista, transzendentala eta historikoa sakonean eraldatzen ari diren esparru soziopolitiko nagusien artean Ipar Globalean feminismoa daukagu; badira, ordea ekologismoa edo Desazkundera bezalako proposamenak ere. Hego globalean, aldiz, Ondo Bizitzearen proposamena nabarmenduko dugu. Horien artean dauden hausturak eta loturak antzematerako orduan, kontu handiz, orokortasunetan erori gabe eta oinarri etikoak kontuan hartuz jardun beharko dugu. Izan ere, eredu hegemonikoari kritikoak zaizkion ikuspegi desberdinak garapenaren ideia bakar batean biltzeak arrisku bat suposatzen du kritikarako gaitasuna mugatzen duen heinean. Are gehiago, inposizio mendebaldar, kolonial eta modernoaren indartzea dakar (Walsh, 2010:17). Catherine Walsh-ek (2010), «giza garapenaren paradogmaz» hitz egiten digu, Ondo Bizitzearen ideiak giza garapenaren korronteari gehitzeari dagoen tendentziaz ohartarazteko.

Dena den, badago jakintzen arteko elkarrizketa bideratzeko aukera. Adibidez, Ekonomia Feministak, Desazkunderak eta Ondo Bizitzeak, «Bizitzaren aldeko ekonomia» bat proposatzen dute. Gainera, eraldaketa sakon bat proposatzen da «ekonomia nork eta nola egiten duen, zer eta zelan produzitzen duen edota zer eta nola kontsumitzen duen aldatzeko. Azken finean, bizitza nola birproduzitu behar den hausnartzen dute» (León, 2009:1). Beraz, hiru korronteetatik helburu komun bat dagoela antzeman genezake. Eta aldi berean, bakoitzak bere ezaugarri bereziak ditu. Garapenaren kritika egiterako orduan bakoitza tes-tuinguru eta oinarri ezberdinetatik abiatzen baita.

3.1. Ondo Bizitza: garapenari alternatiba orokorra

3.1.1. Garapen iraunkorren eraikuntza kolektiboa

Hego globalean azken hamarkadetan (2000. urtetik aurrera), garapen ereduaren kritikari dagokionez egindako ekarpen esanguratsuenak berrikusten baditugu, Ondo Bizitzeak dakarren aldaketa epistemologikoarekin topatzen gara.

Ekuatorren (2008), Ondo Bizitza edo sumak kawsay (kichwaz) eta Bolivian (2010) suma qamaña (aymaraz), ñandareko (guaraníz) bezala ere ulertzen dena, lurralde horietako prozesu konstituziogileetan garatu eta sendotuko da eta bizitzaren eta gizartearen ordena berrirako jarraibide gisa balioko du. Boliviako Konstituzioan, esaterako, «aurrerabide» edo «progreso» hitza ez da agertu ere egiten.

Ondo Bizitza, gainera, herri mugimenduetatik eginiko aldarrikapenen sintesi gisa ulertu daiteke. Hala, Andeetako herrialde horietan bizi diren jatorrizko herrien mundu ikuskera-

ren¹ ezaugarriak, gizarte osoaren mesedetan jarriko dira lehen aldiz. Hau da, garapenaren izenean bazterturik geratu diren errealitatea ulertzeko moduak berreskuratzeko eta indartzeko asmoa erakusten da. Baina hori baino haratago doa, Ondo Bizitzearen kontzeptu berritzailea Modernizazioaren alternatiba gisa sortzen da eta kapitalismoaren eta produktibismoaren kritika bultzatzen duten teoria, kontzeptu eta proposamen multzo bezala uler genezake. Ondo Bizitzearen kontzeptuak zentzu honetan, elkarri aitortzera, ulertzera eta baloratzera garamatza; elkarbanatutako etorkizun bat eraikitzeke helburuarekin.

El Buen Vivir, significa una oportunidad para construir colectivamente una nueva forma de organización de la vida misma. Constituye un paso cualitativo importante al pasar del «desarrollo» y sus múltiples sinónimos, a una visión diferente, mucho más rica en contenidos y por cierto más compleja. (Acosta, 2011: 1)

Ondo Bizitzearen sorreran, jatorrizko herrietako pentsalariak direnak eta ez direnak hartu izan dute parte. Eta kontuan hartu behar dugu betiere, Ondo Bizitzea garapen eredu hegemonikoaren kontrako erantzun global gisan jaiotzen dela. Bere osatzea, beraz, modu mixto batean egiten dela esan daiteke: alde batetik, jatorrizko herrien ezagutza eta borroketatik datozen kontzeptuak ditugu eta bestetik, mendebaldeko modernizazioaren barruan gertatzen diren korronte kritikoak. Esan beharra dago, jatorrizko herrien mundu ikuskera barik Ondo Bizitzeak ez duela zentzurik baina ez dela inolaz ere euren kulturara mugatzen, ez denez mugatzen mendebaldeko «bizi kalitatea» edo «ongizatea» kontzeptuetara ere.

Beraz, paradigma honentzako garrantzitsua da ezagutza eta sentsibiltate anitzen onartzea. Esan daiteke, Ondo Bizitzeak, munduan gertatzen diren «trantsiziozko diskurtsoen» (Escobar, 2011) eta praktiken artean harremanak eta konexioak egiteko ahalmena duela.

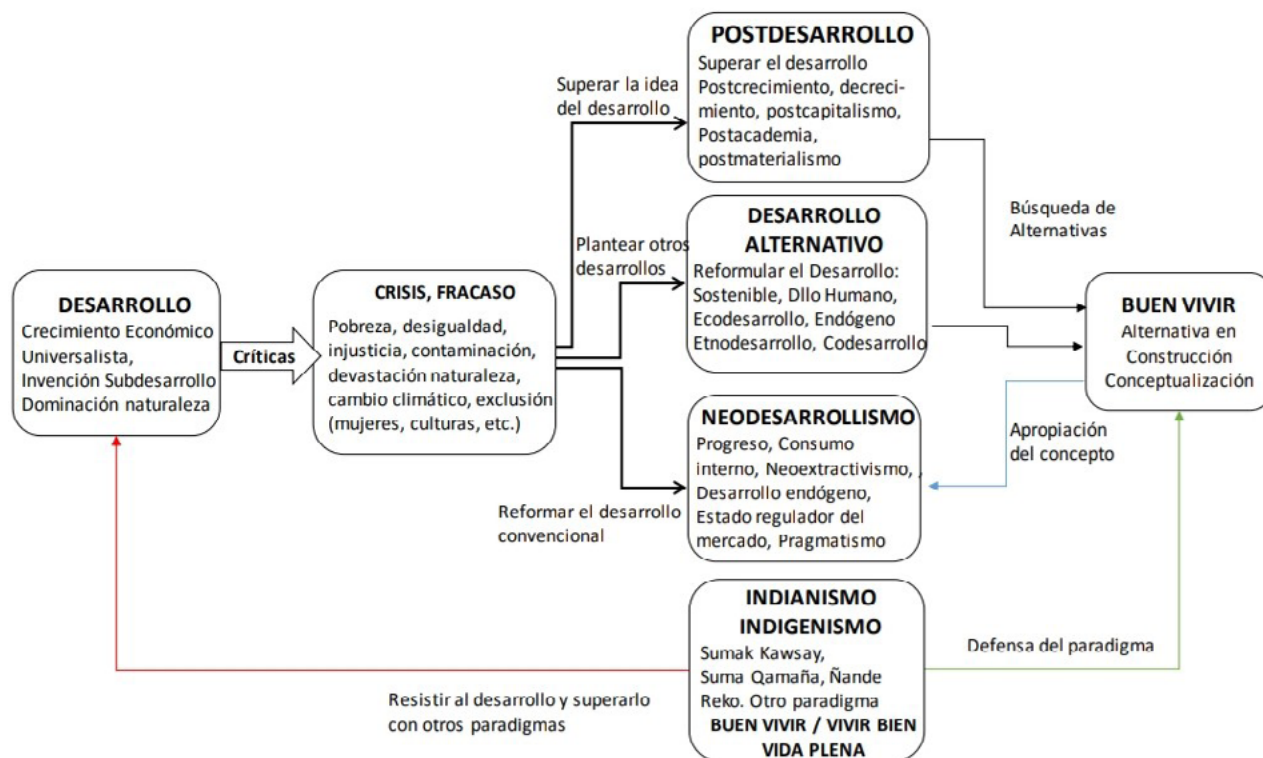
por un lado, [...] está en marcha un diálogo con las tradiciones culturales indígenas, que pueden crear o re-crear nuevas conceptualizaciones adaptadas a las circunstancias actuales. [...]. Por otro lado, es este diálogo también intervienen algunas tradiciones occidentales que han cuestionado distintos presupuestos de la modernidad dominante. Entre ellas se encuentran posturas éticas alternativas que reconocen los derechos de la naturaleza, los aportes del feminismo como reacción a la dominación de base patriarcal, y las nuevas conceptualizaciones en áreas como la justicia y el bienestar humano. (Gudynas eta Acosta, 2011a: 74)

Hurrengo eskeman, korronte eta planteamendu ezberdinen jatorria irudikatzen du Adriana Rodriguezek, Postgarapena litzatekeelarik garapenarekin gehien hausten duen korrontea. Ondoren, garapen alternatiboak aurkitzen ditugu eta garapenaren logikaren baitako proposamenak ere. Eta azkenik, jatorrizko herrien borroka eta epistemo-

¹ Kosmobizioa: bizitza, unibertsoa, norbera, bestea eta naturaren ordena ulertzeko perspektiba kultural jakin bat da. Cosmos: mundua, visión: begirada. Andeetako kosmobizioak, adbidez espazioa goi (hanaq) - behe (uray) eta ezker (lloqè)-eskuin (qhepa) artean ezberdintzen du, ez mendebaldeko gizarteek bezala barru-kanpo artean. Eta prozesuak, adibidez, ziklikoki ulertzen dituzte, linealki baino gehiago (Illicachi J. G, 2014:18).

logiak aurkitzen ditugu, garapenaren krisia baino lehenagotik mantendu direnak. Horien guztien artean sortzen ari da Ondo Bizitzearen alternatiba, eta kontuan hartzekoa da «neogarapenak» kontzeptua apropiatzeko duen tendentzia.

1. irudia. Ondo Bizitzearen eraikuntza prozesua eta paradigmak

Iturria: Rodríguez, Adriana (2016: 171).

Ondo Bizitzearen paradigma garrantzia handikoa bilakatu da, besteak beste, Alberto Acosta (2009, 2010, 2011) eta Eduardo Gudynasen (2011) hausnarketei esker. Egungo sistema ekonomikoa, hegoaldeko lurraldeetako erauzketa eta lehengaien esportazioari esker gauzatu dela esango dute. Eta garapenaren alternatiba bat beharrean, garapenari alternatiba bat sortzearen alde lerratzen dira. Alegia, Gudynasen (2011) arabera, garapenaren alternatibek («giza» garapena, garapen «jasangarria», etab.) ez dituzte garapenaren kontzeptu batzuk kolokan jartzen, hala nola, etengabeko hazkundearena, aurreranzko linealtasunarena edo naturaren gaineko erabateko kontrolarena. Garapenari alternatiba bat sortzean, ordea, marko sozial, ekonomiko eta politiko ezberdinetatik abiatuz, oinarritzko beste kontzeptu batzuk erabiliko dira (Le Quang eta Vercoutiére, 2013), hala nola, elkarrekikotasuna, ziklikotasuna, armonia, komunitatea edo espiritualtasuna.

3.1.2. Ondo Bizitza: kolektiboa eta biozentrikoa

Jatorrizko herrien ikuspegitik bizitzaren dimentsio komunitarioaren (ayllu) zentraltasuna azpimarratzen da. Horrek esan nahi du ondo bizitza posible dela soilik lurralde

bateri loturiko komunitateetan. Gainera, lurraldearen kontzeptuak, esanahi jakin bat hartzen du; alegia, gizakien, lurraren eta naturaren arteko berezko lotura bat dagoela baieztatzen da.

Beraz, ikuskera honek, adibidez, Giza Garapenaren (Amartya Sen, 1999) paradigmarekin alderatu ezker, ekarpen berritzaileak egiten ditu. Izan ere, garapenaren oinarrian norbanakoa egon beharrean, komunitatearen nagusitasuna egotea defendatzen du. Alegia, Giza Garapenaren paradigmari kritika egiten dio honek pertsonen aukera eta gaitasunak modu indibidualean garatzea proposatzen duelako. Gizaki bezala bizi behar gara eta ez da nahikoa bizirautearekin; horretarako, beharrezkoa da elkarbizitza eta afektuzko harremanak izatea. Horri egiten dio erreferentzia, hain zuzen ere, Qamañak, eta ondo egiteak, Suma Qamañari. Beraz, Ondo Bizitzeak, ezaugarri etiko garrantzitsu bat dakar, bestea onartzea eta balioa ematea, baita espiritualtasun bat eukitzea ere. Beraz, garapenaren oinarriak ezin du ekonomia izaten jarraitu, baina ezta norbanakoa ere. Ondorioz, garapenaren hausnarketan printzipio etiko kolektiboak kontuan izatea ahalbidetzen dute (gizakia besteekin baita gizaki).

Beste ekarpen nagusi moduan naturarekiko harremana ulertzeko duten modua aipatuko dugu. Zentzu honetan, Eduardo Gudynasek, Ondo Bizitzeak «bira biozentriko» bat dakarrela azpimarratuko du. Gizakiek naturarekin duten harreman zuzenaz (edota holistiko eta sakratuaz) kontzientzia hartzea bilatzen du ikuspegi honek.

Giza Garapenaren ikuspegian, ordea, naturaren babesa jasangarritasunaren ideiarik loturik dago eta batez ere, hurrengo belaunaldien beharrianak asetzeko helburuarekin dago lotuta. Hau da, erabilpen instrumental bat ematen zaio. Beste desberdintasun nagusi bat, beraz, naturari ematen zaion balioan datza; batak ingurumenaren berezko balio onartzen duen bitartean, besteak, balio instrumentala ematen dio.

Laburbilduz, esan genezake, Bolibia eta Ekuadorren, Sumak Kawsay kontzeptua erabiltzen hasteak, adierazle, kategoria eta ideia «berritzaileak» ekarri dituela. Hala, balio komunitarioak, ondasun komun eta kolektiboak, elkar zaintza, naturarekiko harreman orekatua eta espirituala edota lurra eta lurraldea bezalako ideien inguruan hausnartzea eta ekitea lortzen da. Hurrengo taulan, Ondo Bizitzearen ezaugarri nagusiak definitzen dira:

1. taula. Ondo Bizitzearen oinarritzko ezaugarriak

Ezaugarriak	Deskribapena
Demokratikoa	— Sozialki eta politikoki parte-hartzailea izan behar da. — Akordioetan oinarrituriko demokrazia.
Subjektiboa	— Komunitatearen (kolektiboaren) ohitura, siniste eta asmoen arabera. — Sentimendu, emozioek eta harreman pertsonalek garrantzia hartzen dute.
Endogenoa	— Aktore sozialei eragiteko duten gaitasuna onartzen zaie.
Tokikoa	— Espazioarekiko harreman ezua materialki zein sinbolikoki. — Komunitarioa.
Iraunkorra	— Kontsumo maila altuegiak deuseztatzen dira. — Naturaren defentsa egiten da. — Ekologikoki jasagarria da. — Gizakia zaintzailea, sortzailea baino gehiago.
Askatzailea	— Pentsamendu kritiko sortzailea izan behar da. — Klase eta genero harremanak berdintasunean oinarritu behar dira. — Emantzipazio soziala bilatu behar du.
Zentsu emailea	— Espiritualki esanguratsua da. — Identitate kolektiboa indartzen du. — Proiektu bateratu bat sortzeko gai da. — Zentsu holistikoa, humanizatzailea, historikoa eta transzendentala dauka.
Integrala	— Bizitzaren esparru guztiei garrantzia berdina eman behar zaie: soziala, kulturala, pertsonala, politikoa, ekonomikoa... — Aniztasunaren balioan oinarritu behar da.
Biozentrikoa	— Bizitza iraunaraztea du helburu, eta ez garapen ekonomikoa. — Gizakia, nartura eta komunitatearen arteko harremanak daude erdigunean.

Iturria: norberak egina Le Quang eta Vercoutiere (2013), Acosta (2010), Gudynas (2011), Perez Orozco (2012) eta Carpion, (2010) oinarrituz.

Aipatzekoa da, jatorrizko herrien mundu ikuskeraren eta kulturaren birbalorazioak, herri hauen errekonozimendu prozesuan lagundu dutena. Hala ere, asko dira herrialde horietako politika publikoen zilegitasuna zalantzan jarri dutenak. Besteak beste, naturaren erauzketa eta interes pribatuak lehentasun izaten jarraitu dute eta jatorrizko herrien autonomia dagokionez, atzerapausoak eman direla esan beharra dago. Artikulu honek, hala ere, Ondo Bizitzearen printzipio etiko, ontologiko eta metodologikoak aztertzeko helburua dauka; horrek maila teorikoan eztabaida aberastu dezakeela uste baita. Horregatik, oraingoan, ez da Ondo Bizitzearen gauzatze praktikoaren (edo ez gauzatzearen) kritika sakonik egingo.

3.2. Feminismoaren ikuspegi holistikoa

60. hamarkadatik, teoria feministak merkatua bizitzen antolaketaren erdigunetik baztertze ahaleginak egiten hasten dira, kapitalaren eta bizitzaren logika bat ez datozela argudiatuz. Eta lan hori, bizitza sostengatzeko zailtasunak areagotzen ari diren testuiunguru batean egin ere. Beste era batera esanda, mendebaldeko gizartearen birproduktzioaren

krisi sakonaren testuinguruan. Ekonomia feministatik egindako kritika horren ondorioz, zaintza eta birprodukzio lanak aintzat hartzeko neurriak hartuko dira, bestak beste, Garapen Jasangarriaren proposamenarekin. Baina, gizartea zaintzaren ekonomiara bideratzeko helburua ere badu ikuspegi feministak, alegia, etxeko lanak edo zaintza lanak gizartearen antolaketaren oinarria izatea, eta ez hauek logika merkantilistetara berriro mugatzea. Horrela, zaintzaren berezko balioa onartuz, paradigma aldaketa erradikala proposatzera dator feminismoa (Pérez Prieto eta Domínguez-Serrano, 2014).

Zentzu horretan, deshazkudearen eta ekologismoaren teoriei, interdependentziaren eta zaurgarritasunaren kontzeptuak gehitzen dizkio feminismoak. Izan ere, nork bere burua aski izatearen ideia gogor kritikatu da. Gizaki androzentriko eta antropozentriko bezala, ingurunearen eta besteen zaintzen beharra dugula ahaztu dugula gogoratuko digute horrela. Feminismoak, horrela, birprodukzio krisiaren erantzun politikotik, diskurtso eta munduaren ulerkera holistikoago batera egiten du salto: gizakiok ekodependentzia eta interdependentzian bizi garela azaleratu baitute.

Ondorioz, feminismoaren hainbat sektoretatik (ekonomia feminista, ekofeminismoa, feminismo komunitarioa, feminismo dekoloniala...) Garapen Jasangarriaren² kritika zorrotza egiten da, izan ere, korrante horretan hazkunde ekonomikoaren ideia mantentzen dela eta antropozentrikoa izaten jarraitzen duela azaleratuko dute.

Feminismoak, horrela, garapenaren krisiaren aurrean, «komunean eduki nahi duguna eraikitzeke aukera paregabea ikusten du. Eta honelako galdera etikoen bueltan hausnartzen hasiko da: Zein da bizitzea merezi duen bizitza? Nola nahi diogu horri eutsi?» (Herrero, 2013; Perez Orozco, 2014).

Elkarrizketa horiek aberasteko, beharrezkoa egiten zaigu Ondo Bizitzea edo bizitzea merezi du(t)en bizitza hori(ek) ondo definitzea eta sistematizatzea. Baina ez edozein modutan. Eginkizun horretan hitz gakoa elkarlana delakoan nago, feminismitik egiten den demokrazia sakonaren aldarrikapenarekin (Herrero, 2013; Perez Orozco, 2014) bat eginez.

4. ONDO BIZITZEAREN ADIERAZLE BERRIAK. NOLA ETA ZERTARAKO?

Ikusi dugunez, orain arte Ipar Globalean egindako ekarpenek garapen gizatiarrago baten edota aztarna ekologikoaren neurketa ahalbidetzen dute. Baina nola neurtu afektuei, zaintzari edota espiritualtasunari dagozkion dimentsioak? Nola neurtu edo ikusarazi

² Garapen Jasangarria *Brutland Informearen* arabera, garapenaren bide berri bat da non gaur egungo jenerazioen beharrianak asetzen diren etorkizuneko jenerazioen gaitasunak arriskuan jarri gabe. Egiten dituen ekarpenen artean, baliabideen banaketa orekatua, kontsumo maila altuen deuseztatzea edota sistema naturalak arriskuan ez jartzea daude.

Ondo Bizitzearen zentzuan emandako aurrera pausuak? Enrique Leffek (2004), adibidez, ingurumen-arrazionaltasuna, arrazonaltasun ekonomiko eta homogeneousatzaileagatik ordezkatzeko proposatzen du; balioak, zentzuak, sinbolikoa eta ingurune-naturala aintzat hartzea, alegia.

Baina gizartearen errealitate konplexuaren dimentsioak ondo identifikatu nahi baditugu, zertarako galderari ere erantzun behar diogu. Eta erantzuna, bizimodu iraunkorrak sortzeko bada, jakintzen arteko elkarrizketa zintzoa ezinbestekoa da. Modu horretan, bestearenganako hurbilpen errealagoa bultzatzen da, «bestea» ulertzeko asmoa dagoen heinean. Kontuan hartu behar dugu, gainera, «bestea» eraikuntza soziala ere badela eta egitura hegemonikotik kanpo utzi den hori izendatzeko erabili izan dela. Kasu honetan, ordea, «bestea» kokatua izango da eta ez unibertsalizatua. Orduan, elkarren artean akordioak adostea posiblea bilakatzen da eta orokortasunetan jaustea saihesten da (Leff, 2004). Beraz, bizipen konpartituak egotea ezinbestekoa bilakatzen da, hau da, maila teoriko eta politikoaz gain, bizipen esperientziatarako espazioak sortu behar direla esan nahi du. Gainera, autore honentzat, ezaugarri komunak bilatzeaz gain, harreman osagarriak bilatzea da garrantzitsua.

Diskurtso, esanahi, bizipen, interpretazio edota kultura ezberdinen arteko osagarritasun eta kontrakotasunetatik, beraz, diskurtso eta esanahien saretze berri bat sortzen doa, Ondo Bizitzearen edo garapen iraunkorraren diskurtso globalean kokatu daitekeena. Beraz, ezaugarri komunak topatzeaz haratago, munduaren ulerkera berriak sortzean datza jakintzen arteko elkarrizketa.

Metodologikoki ere, erronka interesgarriak planteatzen zaizkigu ikuspegi honetatik. Naturarekin dugun harremana eta egungo gizarte «glokalak» beste modu batean tratatuak izan behar dira. Hasteko, esan beharra dago, Ondo Bizitzearen neurketak ez duela indize sintetiko bat bilatzeko helbururik; jendeak ulertzeko modukoak diren adierazle xume eta errezen multzo bat egiteko asmoa baizik. Adierazle ulerterrazak sortuz, jendeak euren bizitza pertsonalarekin lotzeko aukera gehiago izango du eta horrela, politika ezberdinak diseinatzerakoan erabakitze gaitasun handiagoa izango luke. «Este ha sido un problema endémico de la economía y de sus fórmulas arcanas, que ha dejado a la gente mistificada, alienada y sin motivaciones» (Comisión Sur, 1989: 47).

Era berean, operatiboagoak izango dira prozesuaren aldeek inplikazioa eta konpromisoa hartzen badute (Villasante, 2000). Beraz, inplikazioa bilatzen duten metodologia eta teknikak behar dira gaur egungo problematiketara hurbiltzeko. Honek ez du esan nahi metodologia kuantitatiboek eta kualitatiboek baliorik ez dutenik, baizik eta krisian dagoen gizartean eraldaketa positiboak sortzera bideratu behar direla.

Varelak (1996), bestalde, enakzioaz hitz egingo ditugu (erderazko *enacción*). Ezagutza eta esperientzia edo bizipenak elkarri lotuak daudela esan nahi du horrek. Beraz, abiapuntua bestelakoa da. Mundua ez da kanpotik emanda datorkigun ezer. Munduarekin harrema-

nean gaude etengabe. Honek ondorio nagusi bat dauka: mundua eta «ni» aren artean ezberdintasuna egon badagoen arren, etengabeko lotura bat ere badagoela konturatzen gara.

Bestalde, gure ekintzak bizipenen eta emozioen ondorio zuzenak izaten direla ahazten zaigu batzuetan. Halaber, arrazoian oinarrituriko ezagutzek giza esperientziaren zati bat bakarrik azaldu dezakete; hau da, gure funtsezko historikotasuna saihesten dute (Matu-rana eta Varela, 1987). Laburbilduz, bizitzaren erregulartasunak eta gure harremanezko izaera uztartuko dituen erdibideko irtenbidea lortu behar dugu. Hau da, ez datza arrazionalismo kartesiarraren erabateko deuseztatzean, horren nagusitasunaren ahultzean eta erdigunetik kentzean baizik.

Ekintza gorpuztuaren ikuspegitik, harreman sareez inguratuak gaude beti. Mundua elkareraikia da (gizaki eta ez-gizakiekin batera) eta ez luke zentzurik izango mundua modu independentean ulertzeak. Jatorrizko herrientzat, esaterako, oso zaila da eurengandik kanpo dagoen errealitate bat irudikatzea; eguneroko praktika eta erritualetatik kanpo. Ez dauka zentzurik, beste barik. Gizarte modernoetan, berriz, mundua bizirik gabeko okupatzeko espazio gisa ikusten da askotan. Elkarrekikotasunean oinarrituriko kulturetan, ordea, mundua bizirik dago eta euren logika ez da okupatzailea; errespetuan oinarrituriko elkar-bizitza baizik.

Enakzioa, beraz, zientzia eta ikerketa egiteko tresna berritzaile gisa uler genezake. Ikusten dugunez, egon badaude praktika tradizioaletatik, elkar-harremanezko egituretara salto egin duten ikerketa moduak.

en la última década han surgido tendencias importantes en el mundo del diseño que pretenden reorientar su práctica del significado tradicional atado a la producción de objetos, el cambio tecnológico, el individuo, y el mercado y visto como liderado por profesionales desde la altura de su experticia, a una forma de ver el diseño como centrado en el usuario, situado, interactivo, colaborativo, participativo y enfocado en la experiencia y la producción misma de la vida (*Escobar, 2016: 120*).

Horren adibide dugu, Max Neefek (1977), GPID (Goals, Processes and Indicators of Development Project) proiektuaren barruan Txilen proposatutako Garapena Giza-Mailan (Pélhan, 2011:77). Honek, sistema ekonomikoa barnebiltzen duten ekintza sozialen e-Struktura eta dinamikak kontuan hartzea lortzen du eta gizakien oinarritzko beharrianak marko sozial eta ekologikoaren barruan kokatzen ditu. Hau da, ohizko ekonomian ez bezala, marko ekologikoa, instituzioen egituraketa, talde sozialak eta hauen arteko harremanak kontuan hartzen dira.

Logika horren baitan, Max Neefek, oinarritzko bederatzi beharrianak identifikatzen ditu, gizarte eta pertsona ororen behar-izanak lirakeenak: bizirautea, babes, afektua, ulermena, parte-hartzea, sormena, aisia, identitatea eta askatasuna. Beharrian horiek asetzeko moduak lirake anitzak eta ezberdinak direnak.

Gainera, lau zutabetan banatzen ditu beharrizanok matrize bat sortuz: Izan, Eduki, Egin eta Egon. Izanek, ezaugarri pertsonal zein kolektiboak barnebiltzen ditu. Eduki, arau, lege eta instituzioak dira. Eginek, akzioei egiten die erreferentzia, baita diskurtsoari. Eta Ego-teaz ari garenean, kokapen, espazio eta ingurugiroari buruz ari gara. Gainera, esan beharra dago, beharrizanak hiru testuingurutan gauzatzen direla: 1) Norbere buruarekiko harremanean; 2) Gizartearekin harremanean eta 3) Inguru naturalarekin harremanean. Eskema hau (ikusi eranskinetan, 2. Taula), taldeekin aplikatzen da egun batzuetan zehar programaturiko dinamika eta tailerren bidez. Hala, taldearen beharrak identifikatu eta izan beharko litzatekeena definitzen da (Max Neef, 1994).

1986an lehenengo aldiz egin zenetik, matrize ugari bildu dira. Matrizea, diagnostikoa, planifikazioa eta ebaluaketa egiteko ariketa da, taldean egitekoa. Ariketa honen abantailen artean, giza beharrizanei bideratutako tokiko garapena lantzeko gaitasuna duela da. Gainera, ariketa pedagoikoa, parte-hartzailea eta kontzientzia kritiko sortzailea da. Eskala lokalagoan egin ezker, parte-hartzaileagoa izan daiteke eta maila nazionaletan, parte-hartzaileak errepresentagarriak izan beharko dira. Azkenik, ezingo da gotik beherako logika bati jarraiki egin, ekintza kolektiboaren bidez baizik. Horrela, aktoreak garapenaren objektu izatetik subjektu izatera pasatzea lortzen delako.

Ondorioak

Ondo Bizitzeak, etorkizuneko etika izan nahi badu eta politikoki kodifikatua egon nahi badu, eztabaida demokratiko sakonak hasi beharrean gaude. Nolako bizitza nahi dugun eta nola lortuko dugun galdetzen hasi behar gara. Amaia Perez Orozcok, galdera hauei erantzutean eskuliburueta aldatibetara jotzeko dagoen arriskuaz hitz egiten du. Argi geratu dira baita ere, Ekuadorreko eta Boliviako kasuetan ikusi ahal izan dugunez, praktikotasunean dituen zailtasunak. Aldiz, lehenengo hausnarketa eta elkarrizketa sakonak saretzea komeni ez ote den galdetu beharko genioke geure buruari. Hau da, sistematizaziorako dugun joera jarraitu beharrean, etika eta moralari buruzko hausnarketa demokratiko sakonak sortzea ez ote da garaiotan egokia? Hala ere, «bizitza merezi duen bizitza» eraikitzeke hartu beharreko neurriak definitzeko, arazoak detektatzeko eta hauek konpontzeko, garrantzitsua dena lehenesteko edota antolatzeke beharrezkoa egiten zaigu sistematizazioa.

Adierazle berrien eraikuntza modu etikoan egitea, berriz, ez da lan sinplea. Ikusi dugun bezala, egindako eraldaketak ugariak dira eta gainera, ikuspegi ekonomizistaren erresistentzia oso handia izan ohi da. Mendebaldeko gizarteetan, gainera, harremanetan oinarrituriko ikuspegi holistikoa arrotza egiten da. Eta ez da harritzekoa jendeak Ondo Bizitza entzuten duen lehen aldi, luxua edota kontsumoa irudikatzea.

Hala ere, argi dago adierazleak tokian tokiko errealitatearen arabekoak izan behar direla, ezin dela garapen eredu bakarria inposatu. Modu horretan, identitate kolektiboak sendotu egiten dira eta pertsonak garapenaren subjektu izatea lortzen dugu.

Era berean, Ondo Bizitzearen «neurketa» etikoa eta erreala izateko, ezagutza periferikoen onarpena beharrezkoa da. Ikuspegi dekolonialarekin, ezagutza modu ezberdinak onartuko lirerateke eta feminismoak azaleratutako 180.ºko aldaketa epistemologikoarekin bat eginik, berriz, gizarte antolaketaren holistikotasunaz jabetzen gara. Hau da, gizarte antolaketa orekatuagoak sortu nahi baditugu gizaki eta naturarenganako harreman sareak dira oinarria, eta ez gizabanakoak.

Esan bezala, erronka komun bat da paradigma ezberdinen artean esanahi berdintsuak aurkitzea; ekonomia feminista, ekologismoa, sumak kawsay, ekonomia sozial eta solidarioa, deshazkundera eta beste utopia batzuen arteko elkarrizketa teorikoa zein praktikoa beharrezkoa dugu. Lehenengo eta behin, ordea, paradigma bakoitzaren jatorria eta identitatea onartzea eta errespetatzea beharrezkoa da.

5. BIBLIOGRAFIA-ERREFERENTZIAK

Acosta, A. (2009). *El buen vivir, una via para el desarrollo*. Quito: Abya-Yala.

Acosta, A. (2010). El Buen Vivir en el camino del post-desarrollo. Una lectura desde la Constitución de Montecristi. In *PolicyPaper*. 9. Lib. 5: 1-36.

Acosta, A. (2011). Riesgos y amenazas para el Buen Vivir. In *Ecuador Debate*. 84. Lib. December: 51-5.

Baquero Torres, M. I. eta Rendón Acevedo, J. A. (2011). Desarrollo humano local: la alter-natividad para el buen vivir. In *Universidad de La Salle aldizkaria*. 54: 67-86.

Carpio, P. (2016). El Buen Vivir y la economía social y solidaria. In *El Buen Vivir como paradigma societal alternativo. Economistas sin Fronteras*. 23: 28-34.

Comisión Sur (1989). *Hacia una nueva forma de medir el desarrollo*, Caracas.

Dussel, E. (1993). Europa, modernidad y eurocentrismo. In *Revista de Cultura Teológica*, 4: 69-81.

E. Beling, A. eta Vanhulst, J.(2016). Aportes para una genealogía glocal del Buen Vivir. In *El Buen Vivir como paradigma societal alternativo. Economistas sin Fronteras*. 23: 12-18.

Escobar, A. (2007). Worlds and knowledges otherwise: the latin american modernity/ coloniality research program. In *Cultural Studies*. 21 (2-3): 179-210.

Escobar, A. (2011). Ecología política de la globalidad y la diferencia. In *La naturaleza colonizada. Ecología política y minería en América Latina*, 61-92.

- Escobar, A. (2016). *Autonomía y diseño. La realización de lo comunal*. Universidad del Cauca: Popayán.
- Giddens, A. (1990). El estructuralismo, el post-estructuralismo y la producción de la cultura. *Giddens, et. al.*
- Gudynas, E. eta Acosta, A. (2011a). La renovación de la crítica al desarrollo y el buen vivir como alternativa. In *Utopía y praxis latinoamericana*. 16. lib, 53. zbk.
- Gudynas, E. eta Acosta, A. (2011b). El buen vivir o la disolución de la idea del progreso. In M. Rojas (koord.). *La medición del progreso y del bienestar-Propuestas desde América Latina*. Forum for scientific and technological consultation in Mexico.
- Herrero, Y. (2013). Miradas ecofeministas para transitar a un mundo justo y sostenible. In *REC-Revista de Economía Crítica*, 16: 284-292.
- Illicachi, J. (2014). Desarrollo, educación y cosmovisión: una mirada desde la cosmovisión andina. In *Universitas*, (21), 17-32.
- Lander, E. (2009). Los límites del planeta y la crisis civilizatoria. Ámbitos y sujetos de las resistencias. Eskuragarri hemen: <https://www.tni.org/files/Los>, 20, l.
- Le Quang, M. eta Vercoutère, T. (2013). *Ecosocialismo y buen vivir. Diálogo entre dos alternativas al capitalismo*. Cuadernos Subversivos.
- Leff, E. (2004). *Racionalidad ambiental: la reapropiación social de la naturaleza*. Siglo XXI.
- León, M. (2008). Después del desarrollo: el buen vivir y las perspectivas feministas para otro modelo en América Latina. In *Umbrales, Revista del Postgrado Multidisciplinario en Ciencias del Desarrollo*, 35. or.
- Maturana, H. R., eta Varela, F. J. (1987). *The tree of knowledge: The biological roots of human understanding*. New Science Library/Shambhala Publications.
- Max Neef, M. (1997). *Desarrollo a escala humana: una opción para el futuro*. Medellín: CEPARUN.
- Max Neef, M. eta Eleizalde, A. (1998) *Desarrollo a escala humana*, Barcelona: Nordan-Comunidad/Icaria.
- Pérez Orozco, A. (2012). Cadenas globales de cuidados: preguntas para una crisis. In *Miradas Norte. Diálogos*, 11: 11-17.

- Pérez Orozco, A. (2014). Decrecimiento ecofeminista o barbarie. In *Subersión feminista de la economía: aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*. Madrid: Traficantes de Sueños, 223-257.
- Pérez Prieto L. eta Domínguez-Serrano, M. (2014). Una reformulación feminista del Decrecimiento y el Buen Vivir. Contribuciones para la sostenibilidad de la vida humana y no humana. In Pablo Quintero (ed.) *Alternativas descoloniales al capitalismo colonial/moderno*. Argentina: Ediciones del Signo. pp.137-164
- Phélan, M. (2011). Revisión de índices e indicadores de desarrollo: aportes para la medición del buen vivir (sumakkawsay). In *Revista de Ciencias Sociales*, 6: 69-96.
- Quijano, A. (2007). Coloniality and modernity/rationality. In *Cultural studies*, 21(2-3), 168-178.
- Rodríguez, A. (2016) Teoría y práctica del buen vivir: orígenes, debates conceptuales y conflictos sociales. El caso de Ecuador. Tesis doctoral, UPV/EHU, Hegoa.
- Sen, A. (2000). *Desarrollo como Libertad*, Madril: Editorial Planeta.
- Taibo, C. (2015). *¿Tomar el poder o construir sociedad desde abajo? Un manual para asaltar los infiernos*, Catarata.
- Unceta, K. (2009). Desarrollo, subdesarrollo, maldesarrollo y postdesarrollo. Una mirada transdisciplinar sobre el debate y sus implicaciones. Carta Latinoamericana. In *CLAES*, 7: 1-34
- Varela, F. (1996). *El conocimiento como enacción. Ética y Acción*, Dolmen ensayo.
- Villasante, T. (2000). La Investigación social participativa construyendo ciudadanía.
- Walsh, C. (2010). Development as BuenVivir: Institutional arrangements and (de) colonial entanglements. In *Development*, 53. vol., 1: 15-21.

ERANSKINAK

2. taula. Garapena Giza-Mailan neurtzeko matrizearen adibide bat

	SER	TENER	HACER	ESTAR
Subsistencia	Salud física, mental, equilibrio, solidaridad, humor, adaptabilidad	Alimentación, abrigo, trabajo	Alimentación, Procrear, descansar, trabajar	Entorno vital Entorno social
Protección	Cuidado adaptabilidad, autonomía, equilibrio, solidaridad	Sistema de seguros, derechos, familia, trabajo, ahorro, Seguridad Social, legislación, sistemas de salud	Cooperar, prevenir, curar, defender cuidar, planificar,	Contorno vital, contorno social, morada
Afecto	Autoestima, solidaridad, Tolerancia, Generosidad, Receptividad, Pasión, Voluntad, Sensualidad, Amor	Amistades, parejas, familia, animales domésticos, plantas, jardines	Hacer el amor, acariciar, expresar emociones, compartir, cuidar, cultivar, apreciar	Intimidad, hogar, espacios de encuentro
Entendimiento	Conciencia crítica, receptividad, curiosidad, asombro, disciplina, intuición, racionalidad	Literatura, maestros, método, políticas educacionales, políticas comunicacional	Investigar, estudiar, experimentar, educar, analizar, meditar, interpretar	Ámbitos de interacción formativa, escuelas, universidades, academias, agrupaciones, comunidades, familia
Participación	Adaptabilidad, receptividad, solidaridad, disposición, convicción, entrega, respeto, pasión, humor	Derechos, responsabilidades, obligaciones, atribuciones, trabajo	Afiliare, cooperar, proponer, compartir, discrepar, acatar, dialogar, acortar, opinar	Ámbitos de interacción participativa, cooperativas, asociaciones, iglesias, comunidades, vecindarios, familias
Ocio	Curiosidad, receptividad, imaginación, despreocupación, humor, tranquilidad, sensualidad	Juegos, ocio, espectáculos, fiesta, calma	Divagar, abstraerse, soñar, añorar, fantasear, evocar, relajarse, divertirse, jugar	Privacidad, intimidad, hogar, espacios de encuentro, tiempo libre, paisajes
Creación	Pasión, voluntad, intuición, imaginación, audacia, racionalidad, autonomía, inventar, curiosidad	Habilidades, destreza, método, trabajo	Trabajar, investigar, construir, idear, componer, diseñar, interpretar	Ámbito de producción y retroalimentación, talleres, ateneos, agrupaciones, audiencias, espacios de expresión, libertad temporal

	SER	TENER	HACER	ESTAR
Identidad	Pertenencia, coherencia, diferencia, autoestima, asertividad	Símbolos, lenguaje, hábitos, costumbres, grupo de referencia, sexualidad, valores, normas, roles, memoria histórica, trabajo	Comprometerse, integrarse, confundirse, definirse, conocerse, reconocerse, actualizarse, crecer	Socio-ritmos, entornos de la cotidianidad, ámbitos de pertenencia, etapas madurativas
Libertad	Autonomía, autoestima, pasión, asertividad, apertura, determinación, audacia, rebeldía, tolerancia	Igualdad de derechos	Discrepar, optar, diferenciarse, arriesgar, conocerse, asumirse, desobedecer, meditar	Plasticidad, espacio-temporal

Iturria: Max Neef eta Elizalde (1998: 42).